

BIDRAG TILL LOJO SOCKEN-
BESKRIFNING IX B.

LISIÄ LOHJAN PITÄJÄN-
KERTOMUKSEEN IX B.

LOHJAN PITÄJÄN TALOUDELLINEN TILA

VUOSINA 1876 JA 1895

KARJATILASTON VALAISEMANA.

KIRJ.

R. BOLDT.

*(Ylipainos Uudenmaan ja Hämeen läänin Maanviljelysseuran
Asiakirjoista 1901).*

HELSINKI 1902;
OSAKEYHTIÖ KAUPPAKIRJAPAINO

Lohjan pitäjän taloudellinen tila

vuosina 1876 ja 1895

karjatilaston valaisemana.

Kirj.

R. Boldt.

Kevättalvella v. 1894 päättivät muutamat Lohjalaiset ryhtyä toimenpiteihin mahdollisimman monipuolisen tutkimuksen ja kertomuksen, sanoin ja kuvin, aikaansaamiseksi kotipitäjästä. Yleispiirteinen ohjelma laadittiin ja päätettiin varoja ja tilaisuutta myöten koettaa saada yksi puoli toisensa perästä paikallisoloista kuvatuksi. Yhtenä ensimmäisistä tehtävistä katsottiin yksimielisesti olevan täydellisen maanviljelystilaston hankkiminen, jonka tuloksille arveltiin vastaisuudessa muitakin tutkimuksia voitavan perustaa ja eri suhteissa sitä hyväksi käyttää.

Tämän tilaston ohjelman laati tilanomistaja, insinööri Fridolf Granstedt pääasiallisesti v:n 1876 keräilyn johdolla, ja alistettiin se eräitten pääkaupungissa toimivien ammattimiesten tutkittavaksi, jonka jälkeen keräilykaavat painatettiin. Suuritoisen tehtävän itse paikalla täyttää sellaisen kaavan kuttakin eri huonekuntaa varten otti suorittaakseen kuntakokouksen esimies, kansakoulunopettaja F. W. Leman, joka paikkakunnalla syntyneenä ja persoonallisesti tuntien suuren osan seudun asujamista sekä nauttien sen erityistä luottamusta, näytti tähän toimeen erittäin sopivalta. Herra Leman kävi kesällä 1894 melkeinpä joka talossa ja tuvassa, täyttäen matkoillaan ne sarakkeet, joiden kysymyksiin jo silloin vastauksia oli saatavissa, kuten kylvömääriä, karjan lukumäärää kesällä koskeviin y. m. Näillä käynneillään hän selitti kyselyjen tarkoituksen; harrastus asiaan levisi ja epäluulo sitä kohtaan poistettiin niin paljo kuin mahdollista vakuutuksilla, että yksinomaan tietopuoliset harrastukset, eikä suinkaan lisätyn verotuksen ajatukset ovat antaneet aihetta keräilyyn. Jokaiselle taloudenhaltijalle annettiin silloin, paitse tarpeellisia osviittoja, toinen kappale keräilykaavoja, pyynnöllä sen täyttämistä sitä myöten kuin vastauksia oli saatavissa. Alkuvuodesta 1895 al-

koi sitte »talvitaulujen» kokoominen. Niiden antamat tiedot tarkastettiin ja vertailtiin kesätauluihin, satomäärät siemenmääriin, karjan luku talvella karjan lukuun kesällä j. n. e. Lopuksi toimeenpantiin epäilyttävissä tapauksissa, tai jos aukkoja ilmestyi, lähempiä tiedusteluja. Korvaukseksi työstään sai herra Leman 400 mk., joista Uudenmaan ja Hämeenläänin Maanviljelysseura oli antanut 150 mk., karjanpito-tilaston aikaansaamiseksi pitäjässä.

Ainesten lähemmän käsittelyn oli alkujaan eräs tilastotieteilijä ottanut tehdäkseen. Mutta kun työ osottautui laajemmaksi, kuin mihin hänen aikansa olisi riittänyt, otin minä ainesten järjestelyn toimekseni ja esitän nyt tulokset, mikäli ne koskevat karjakantaa. Neuvoja ja selityksiä olen saanut etusijassa herroilta professoreilta E. G. Palmén ja G. Grotenfelt sekä aktuaario toht. A. G. Fontell'ilta, joille täten saan lausua kiitollisuuteni. Kiitollisuuden velassa ovat Lohjan pitäjäkertomuksen ystävät myöskin Uudenmaan ja Hämeenläänin Maanviljelysseuralle ja sen sihteerille, herra agronomi J. Jernström'ille, niin hyvin jo mainitusta rahaavusta, kuin Seuran tarjouksesta »Asiakirjoissaan» julkaista tämä kyhäys.

Kuten sanottu, toimeenpantiin meidän keräilyimme läheisesti yhtäpitävästi 1876 vuoden keräilyohjelman mukaan. Näytti senvuoksi toivottavalta, että molemmat aineskokoelmat järjestettäisiin saman menettelyn mukaan, niin että tulokset voitaisiin asettaa rinnakkain ja siten saavutettaisiin kuvaus 19:n vuoden väliaikana tapahtuneista muutoksista. Tosin voitiin siten vertailla toisiinsa vain kahta yksityistä vuotta, eikä niistäkään kumpikaan ollut aivan tavallinen. *) Mutta kun laajuuteensa ja luotettavaisuuteensa nähden jo mainittujen kanssa verrattavia tietoja ei väliajalta ollut saatavissa, päätin esittää tulokset sellaisina kuin ne suorastaan selvenevät ainesten järjestelystä, ja antaa niiden puhua puolestaan sen verran kuin voivat. Kun se samantapainen aines, jota on kerätty muista Uudenmaan pitäjistä, ehditään saada järjestetyksi, voidaan kaikissa tapauksissa huvittavia vertauksia saada aikaan. Ja samoin voidaan vastaisuudessa, uusia keräilyjä toimeenpantaessa, kutakin nyt toteennäytettyä tosiasiaa käyttää perusteena vertailemiselle, joka on omiaan valaisemaan maanviljelystaloudellista kehitystä. Juuri tulevien aikojen näkökannalta suotavina tahdomme meidän päiviemme ainekset esittää niin yksityiskohtaisesti kuin mahdollista. Paitse niitä on koko joukko laskuja toimitettu, joita

*) Vuodesta 1875, jolta aikaisemman keräilyn satotiedonannot ovat, sanotaan nimenomaan että se Uudenmaanlääniin nähden oli kaukana säännöllisestä. Kevätviljan sadon katsottiin olleen kolmatta osaa tavallista pienemmän ja myöskin heinäsaato tuli tavattoman kuivan kesän vuoksi hyvin niukka. (Lisiä Suomen viralliseen tilastoon III.)

ei voitu tähän julkaisuun ottaa, mutta jotka vastaisuudessa ovat tilaston käytettävissä.

Tehdäksemme pitäjämme taloudellisen kehityksen tuntemisen mahdollisimman täydelliseksi oli lisäksi suotavaa, että myöskin ne aikaisemmat tiedonannot karjasta, kylvöstä ja sadosta y. m., joita 1500-luvun myöhemmältä puoliskolta alkaen oli säilytettyinä arkistoissa, järjestettäisiin sen tällaisia tutkimuksia varten sovitetun menettelyn mukaan, jota meillä prof. E. G. Palmén on kehittänyt teoksessaan »Muinaisen Huitisten taloudellisista oloista». Tämä toive toteutuikin, kun prof. Palmén'in järjestämänä ja johdolla ylioppilaat herrat A. Candolin ja K. A. Rein ottivat toimittakseen sanottujen aineiden järjestelyn, senkautta suorittaen filosofian kandidaatti-arvoa varten säädetyä velvollisuuden laatia pienempi kirjoitus. Tulokset niistä näkyvät näihin Asiakirjoihin otetusta itsenäisestä maisteri K. A. Reinin painoon toimittamasta kirjoituksesta.

Tiedot, joita olemme järjestelleet, ovat siis yli 300 vuoden ajalta, sillä aikaisimmat ovat vuodelta 1571, viimeiset vuodelta 1895.

Ennenkuin ryhdyn varsinaiseen tutkimukseeni, mainittakoon muutama sana alkeistiedonannoista. Lähin syy suureen maanviljelyskeräilyyn Uudenmaanlänissä v. 1876 oli Ranskan hallituksen tekemä pyyntö saada myöskin Suomea koskevia tiedonantoja työn alaisena olevaa kansainvälistä maanviljelystilastoa varten. Tämä pyyntö saattoi jo kauvan tunnetun luotettavien faktojen puutteen vieläkin enemmän näkyviin ja aiheutti hallituksen toimeenpanemaan yleisen maanviljelyskeräilyn *), joka kuitenkin sitä kohdaneitten vaikeuksien ja kustannusten tähden sai supistua Uudenmaanlänin pitäjiin. Länin silloisen kuvernöörin G. v. Alfthanin myötävaikutuksella toimitettiin työ keväällä 1876 ohjelman mukaan, jonka Tilastollinen toimisto oli laatinut ja josta länin sivistyneet maanviljelijät, kutsuttuina kokoukseen Helsingissä 10 p. joulukuuta 1874, olivat olleet tilaisuudessa antamaan lausuntonsa. Suuri osa heitä oli myöskin lupautunut virastojen käytettäväksi alkeistiedonantoja kerätessä, jotka koskivat satoa v. 1875 ja karjanpitoa v. 1876.

Karjanpitoa koskeva kaavataulu »Lit. B.» käsitti 17 saraketta, nimittäin: 1) juokseva numero, 2) varsoja ja nuoria, alle 3 vuotisia hevosia, 3) oriita, 4) kuohittuja hevosia, 5) tammoja, 6) vasikoita, 7) nuorta karjaa, 8) sonnia, 9) härkiä, 10) lemmiä, 11) lampaita, 12) sikoja, 13) vuohia, 14) kanoja, 15) kalkkunoita, 16) hanhia, 17) ankoja ja olisi eläinten luku mikäli mahdollista ilmoitettava yhteisenä koko lääniä varten määrätynä aikana, 1 p. maaliskuuta tai maaliskuun alussa 1876. Ei mitään maalla manttaaliin pantua huonekuntaa saisi jättää hu-

*) Lisää Suomen viralliseen tilastoon III 2 sisältää seikkaperäisen kertomuksen tämän tutkimuksen kulusta ja tuloksista.

mioon ottamatta, vaan kaikkiin, yksin torpparien ja mäkitupalais-
ten maanviljelyksiinkin olisi keräily ulotettava.

Virallisessa keräilyä koskevassa kertomuksessa mainitaan
siinä saaduista kokemuksista kerrottaessa, että vapaaehtoisten
apulaisten käyttämistä ei ole huomattu edulliseksi, koska tätä
tietä saadut tiedonannot jäävät jossakin määrin epätäydel-
lisiksi ja luotettavaisuuteen ja arvoon nähden keskenään kovin
vaihteleviksi. Huomattavia erilaisuuksia oli tässä suhteessa
ilmaantunut jo samassakin kunnassa, jossa keräilyn eri kylä-
kunnittain olivat toimittaneet eri henkilöt, jotka kukin omalla
tavallaan olivat käsittäneet kaavatauluissa tehdyt kysymykset.
Samaan kokemukseen tulimme mekin vuonna 1895 tehtyyn
tilastoon nähden. Oli senvuoksi tälle viimeainitulle eduksi,
että suulliset tai kirjalliset tiedonannot melkein kaikkialla an-
nettiin samalle henkilölle ja vain muutamilla tiloilla tilanomis-
tajain toimesta koottiin heidän alustalaisiltaan. Mutta sama
tunnustus voitaneekin antaa v:n 1876 aineksille, mikäli
ne koskevat Lohjaa, sillä niitäkin keräsivät jotkut harvat hen-
kilöt, kuten nimikirjoitukset keräilykaavoissa osoittavat.

Äskenmainitussa kertomuksessa sanotaan lisäksi, että ke-
rääjät itse paikalla koettaessaan saada selville olosuhteita eivät
ole saaneet osakseen epäluuloa ja vastahakoisuutta maalaisten
puolelta, jotka päinvastoin auliisti ovat avustaneet heitä heidän
tutkimuksissaan ja mittauksissaan. Yksityistapauksissa on ereh-
dyksiä ja virheitä voinut sattua, mutta nämä virheet ovat toden-
näköisesti yhtä usein olleet yli kuin alle todellisuuden ja ovat
ne senvuoksi loppusummissa tasoittuneet.

Myöskin me luulemme useimmista ilmoittajista voivamme
sanoa, että he eivät ole osottaneet mitään epäluottamusta tai
vastahakoisuutta. Väärin olisi kuitenkin kokonaan kieltää näiden
virheensynnyttäjäin olemassa oloa; sen osottavat muutamat
yksityiset poikkeustapaukset. Mutta sen sijaan että meidän
tulojamme sen vuoksi huonommin voisi verrata vuoden 1876
tuloksiin, luulemme päinvastoin, että molemmat aineskokoelmat
ovat syntyneet jokseenkin samanlaisissa olosuhteissa. Sillä
että mitään epäluuloa kansassa ei olisi aikaisemmassa tilaisuus-
dessa ollut olemassa, on itsessään hyvin vähän todennäköistä
ja sitä olettamusta vastaan puhuvat myöskin muutamat lausunnot,
joita olemme sellaisilta kansanmiehiltä kuulleet, jotka hyvin
muistivat vuoden 1876 keräilyt, ja että muutamat vastahakoi-
sesti antoivat vastauksensa ja, mikäli mahdollista, ilmoittivat
omaisuutensa todellisuutta vähemmäksi.

Tällä emme kuitenkaan ole tahtoneet muuta kuin huo-
mauttaa tosiasiasta, jota mahdollisista virhelähteistä puhuttaessa
ei voi jättää huomioonottamatta, mutta me luulemme että niin
hyvin kansan ajatustapa yritykseemme nähden kuin se huolelli-
suus, jolla keräilyt toimitettiin niin toisena kuin toisenakin
vuonna, ovat estäneet tätä virhelähdettä aikaansaamasta huo-

mattavampia jälkiä. Jos muuten tahallisesti vääriä tietoja on annettu, niin koskevat ne kai etusijassa kylvöä ja satoa, joita on ollut vaikeampi valvoa, kuin karjan lukumäärää, jonka naapurit melkein aina hyvin tuntevat ja josta kerääjät epäilyttävissä tapauksissa jotenkin helposti voivat saada täyden selvyyden.

Toinen seikka, joka sitävastoin voi saada aikaan erilaisuutta saaduissa numeroissa, on se, että kyselyt vuonna 1895 tehtiin aikaisemmin talvella kuin v. 1876. Tästä voi osittain v. 1895 tilaston vähäinen varsa- ja vasikka-lukumäärä riippua.

Aineksia käsiteltäessä on, kuten yllä sanottiin, prof. E. G. Palmén'in laatimaa menettelyä seurattu siten laajennettuna, kuin luokkajaon johdonmukainen toimeenpano on tehnyt mahdolliseksi. Lukijaa viitataan sen vuoksi menettelyn tietopuoliseen kehitykseen nähden prof. Palmén'in omaan jo mainittuun teokseen sekä tohtori J. H. Vennolan väitöskirjaan »Pohjois-Suomen Maa-laisvarallisuus 16:lla ja 17:llä vuosisadalla» (Helsingissä 1900).

Tehtävänäimme on karjatilaston johdolla valaista Lohjan pitäjän taloudellisia, osaksi myös yhteiskunnallisia oloja sekä osottaa eroavaisuudet niissä vuosina 1876 ja 1895. Emme sen vuoksi tyydy esittämään kokonaisia koko pitäjää käsittäviä numeroita, vaan tahdomme vertaamalla tutkia karjanpitoa eri kansanryhmissä, joita voidaan erottaa a) yhteiskunnallisen aseman ja b) karjanriikkauteen perustuvan varallisuuden pohjalla.

Ensimmäisessä suhteessa eroitetaan *luokat*: tilanomistajat, torpparit, palkkaväki ja loiset; jälkimmäisessä suhteessa seuraavat *kategoriat*:

I	huonekunnat joilla on	11	eli	enempi	lehmiiä,
II	»	»	»	7—10	lehmää,
III	»	»	»	3—6	»
IV	»	»	»	1—2	»
V	»	»	»	ei ole yhtään	lehmää, mutta muuta omaisuutta,
VI	perin köyhät;	näitä ei ole	muistiinpanoihimme	otettu.	

Muutamissa laskuissamme on kateg. I jaettu: I a käsittäen 11—15, I b 16—20, I c 21—25, I d 26 tai enempi lehmiiä omistavat huonekunnat.

Kategoria-jaon pohjaksi on otettu lehmien lukumäärä, koska tämä sekä vanhempina että myöhempinä aikoina on osottautunut yhdeksi luotettavimmista maatalouksien subteellisen varallisuuden mittareista. Ne erilaiset eläimet, joita on otettu lukuun v. 1876 ovat jo ylempänä luetellut. Vuonna 1895 otettiin seuraavat:

hevosista: oriit, ruunat, tammät, varsat (alle 3 vuotiset);
nautaeläimistä: sonnit, härät, lehmät vasikat (alle 2 vuotiset);
lampaista: pässit, oinaat, emälampaat, karitsat;
sioista: karjut, salviot, emäsiat, porsaas; sekä
siipikarjasta; kanat ja kananpojat, ankat, hanhet, kalkkunat.

Karjan lukumäärää nautaeläinyksiköissä ilmoitettaessa oletetaan, että 1 nautaeläinyksikkö vastaa $\frac{1}{2}$ hevosta, 2 varsaa, 1 sonnia, härkää tai lehmää, 2 vasikkaa, 8 lammasta, 3 sikaa eli toisin, sanoen

1 ori, ruuna, tamma	=	2	nautaeläinyksikköä
1 varsa	=	$\frac{1}{2}$	»
1 sonni, härkä, lehmä	=	1	»
1 vasikka	=	$\frac{1}{2}$	»
1 lammas	=	$\frac{1}{8}$	»
1 sika	=	$\frac{1}{3}$	»

Näistä ennakkoluomautuksista siirrymme esittämään tutkimuksemme tuloksia.

A. Huonekuntien lukumäärä: niiden jakautuminen eri luokkiin ja kategorioihin.

Vuoden 1876 keräilyn mukaan oli huonekuntia 748, v. 1895 taas 921. 19 vuotena oli siis lukumäärä kasvanut 173:lla eli vuosittain 9,1:llä. Tauluista 1 ja 2 selviää huonekuntien jakaantuminen eri luokkiin ja kategorioihin.

Taulu 1. Huonekuntien luku v. 1876.

	Ib-d	Ia	II	III	IV	V	Sum.
Tiloja	6	14	33	72	2	1	128
Torppia	—	—	1	94	72	13	180
Palk.väk.	—	—	—	2	136	72	210
Loisia	—	—	—	8	102	120	230
Summa	6	14	34	176	312	206	748

Taulu 2. Huonekuntien luku v. 1895.

	I d	I c	I b	I a	II	III	IV	V	Sum.
Tiloja	9	9	12	18	40	29	2	2	121
Torppia	—	—	—	—	1	123	95	6	225
Palk.väk.	—	—	—	—	—	2	149	51	202
Loisia	—	—	—	—	—	9	171	193	373
Summa	9	9	12	18	41	163	417	252	921

Jos nämä luvut muutetaan prosenteiksi saadaan taulut 3 ja 4.

Taulu 3. Huonekuntien luku v. 1876.

	Ib-d	Ia	II	III	IV	V	%
Tiloja	4.7	10.9	25.8	56.2	1.6	0.8	100.0
Torppia	—	—	0.6	52.2	40.0	7.2	100.0
Palk.v.	—	—	—	0.9	64.8	34.3	100.0
Loisia	—	—	—	3.5	44.3	52.2	100.0
%	0.8	1.9	4.5	23.5	41.7	27.5	99.9

Taulu 4. Huonekuntien luku v. 1895.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	%
Tiloja	24.8	14.9	33.1	24.0	1.6	1.6	100.0
Torppia	—	—	0.4	54.7	42.2	2.7	100.0
Palk.v.	—	—	—	1.0	73.8	25.2	100.0
Loisia	—	—	—	2.4	45.8	51.7	99.9
%	3.2	2.0	4.5	17.7	45.3	27.4	100.1

Että tiloja löytyi kategoriassa V, s. t. s. olivat ilman lehmä riippuu siitä, että pari tilaa käytettiin suurempien tilojen

ulkokartanoina ja että kaikki lehmät olivat kerätyt samaan paikkaan. Yhdeltä tilalta puuttuu tietoja karjan lukumäärästä. Kun torpissa ei ole lehmiä, riippuu se omistajan äsken tapahuneesta kuolemasta ja sitä seuranneesta myynnistä, pian tapahtuvasta muutosta tai muista satunnaisista seikoista. Oikeastaan pitäisi lehmättömät tilat ja torpat laskea erityiseen »ylimääräiseen» kategoriaan, mutta ne ovat kuitenkin lasketut yhteen kategorian V talouksien joukkoon.

B. Luokat.

Kuten viimeiset kohtisuorat sarakkeet tauluissa 1 ja 2 osottavat on tilojen lukumäärä kysymyksessä olevana aikakautena vähentynyt 7:llä, torppien luku lisääntynyt 45:llä, omaa taloutta pitävän palkkaväen lukumäärä vähentynyt 8, mutta sitävastoin loisten luku lisääntynyt kokonaista 143.

Jos katsotaan vain huonekuntien lukumäärää, on luokkien suhteellinen merkitys muuttunut seuraavasti:

Taulu 5. Huonekien jakautuminen luokittain; prosenteissa.

	Tiloja	Torppia	Palkkaväkeä	Loisia	Summa
1876	17.1	24.1	28.1	30.7	100
1895	13.1	24.4	21.9	40.5	99.9

Tilojen prosenttimäärä on vähentynyt 4, torppien pysynyt melkein ennallaan (lisäys 0,3), palkkaväen vähentynyt 6,2 ja loisien enentynyt 9,8

a) Tilat.

Juoksevan numerojärjestyksen mukaan vuoden 1876 ke-räilyssä oli tiloja 155. Mutta näistä puuttui omia tiedonantoja karjasta 27:sta, kun ne olivat yhdysviljelyksessä muiden tilusten kanssa. Jos näitä ei oteta lukuun, jää 128 itsenäisesti viljeltyä tilaa, niistä 18 lampuotitilaa.

Seuraavana aikana, vuoteen 1895 saakka, yhdistettiin 9 näistä tiloista toisiin tiloihin, mutta sen sijaan erotettiin 2 tilaa, joita ennen oli muiden yhteydessä viljelty, itsenäisiksi. Itsenäisten tilojen koko lukumäärä v. 1895 oli siten 121. Vähennys 19:nä vuotena oli niin muodoin 7.

Taulu 6. Tilojen jakautuminen kategorioittain; prosenteissa.

	I b—d	I a	II	III	IV	V	Summa
1876	4.7	10.9	25.8	56.2	1.6	0.8	100.0
1895	24.8	14.9	33.1	24.0	1.6	1.7	100.1

Tästä nähdään, että tilojen lukumäärä kategoriassa III on kovasti vähentynyt, kategorioissa II ja I a jossain määrin ja I b—d paljo lisääntynyt.

b) *Torpat.*

Torppareita on vuoden 1876 yhteenvetoon otettu 180. Muutamien suhteen voidaan epäillä, tokko ne todellakin olivat laskettavat tähän luokkaan. Mutta kun selvitystä tässä suhteessa oli vaikea saada, ovat ne mukaan otetut. Toinen epävarmuus johtuu siitä, että joku käsityöläiseksi luettu kenties oli samalla torppari. Jos niin on, olisi lukumäärää vähän lisättävä, samoin kuin sitä edellisen syyn tähden olisi pitänyt vähentää ja luvun 180 pitäisi senvuoksi jotenkin osottaa torppien lukumäärää Lohjalla v. 1876.

Molempien keräilyjen väliajalla on lukuisia muutoksia tapahtunut. Vanhoja torppia on hävinnyt, useimmiten sen kautta, että niitä on otettu itse talojen viljelykseen, joskus myös siten, että kaksi on yhdistetty yhdeksi. Uusia torppia on syntynyt, useimmissa tapauksissa uutisviljelyksen kautta, joskus siten, että aikaisemmin yhdistettyjä torppia on uudelleen eroitettu erilleen. Vuonna 1895 niitä oli 225. Lisäys on siten 45, eli vuosittain 2,4.

Taulu 7. Torppien jakautuminen kategorioittain; prosenteissa.

	II	III	IV	V	Summa
1876	0.6	52.2	40.0	7.2	100.0
1895	0.4	54.7	42.2	2.7	100.0

Päinvastoin kuin oli tilojen laita jakautuvat torpat kumpaisenakin vuonna melkein aivan samassa suhteessa eri kategorioihin. Toisin sanoen: torppien lukumäärä on kategorioissa IV ja III, ainoissa, jotka oikeastaan tulevat kysymykseen, lisäytyneet, ja melkein samassa suhteessa kumpaisessakin.

c) *Palkkaväkeä.*

Palkka- ja palvelusväkeä omalla taloudella oli v. 1876 210. Suurin osa oli viljatorppareita, nim. 185. Inspektoreja oli 2, puutarhureita maataloilla 1, vouteja 14 ja renkiä 8.

Vuonna 1895 kuului tähän luokkaan 202 huonek:taa. Siis lähipitäen sama luku, kuin 19 vuotta aikaisemmin. Tauluista 1 ja 2 selviää, että palkkaväen joukossa sellaisten lukumäärä, joilla ei ole yhtään lehmää, on vähentynyt 21:llä, mutta sellaisten, joilla on 1 à 2 lehmää, lisäytynyt 13:lla.

Taulu 8. Palkkaväen jakautuminen kategorioittain; prosenteissa.

	III	IV	V	Summa
1876	0.9	64.8	34.3	100.0
1895	1.0	73.8	25.2	100.0

d) *Loisia.*

Loisten suuren ryhmän, johon kuuluvat kaikki muut pitäjän huonekunnat paitse tilanomistajain (sekä lampuotien ja vuokraajien), torpparien ja palkkaväen, muodostavat hyvin kirjavat ainekset. Siihen kuuluvat nimittäin:

1) säätyläiset, jotka eivät omista manttaaliin pantua maata, s. o. suurin osa valtion ja kunnan virka- ja palvelusmiehistä, huvilanomistajat, maakauppiat j. n. e.;

2) käsityöläiset, jotka eivät samalla ole torppareita;

3) rakennus- ja sahatyömiehet;

4) mäkitupalaiset, eläkeläiset y. m.

Tutkimuksemme käsittämänä aikana on huonek:ien lukumäärä tässä luokassa lisäytynyt 230:sta 373:een, ollen siten 30,7% ja 40,5% koko huonek:ien lukumäärästä vuosina 1876 ja 1895.

Jos ei tehdä mitään eroitusta eri lois-ryhmien välillä, vaan otetaan luokka kokonaisuena, niin selviää taulusta 9, että mitään sanottavia muutoksia kategorioittain ei ole tapahtunut.

Taulu 9. Loisten jakautuminen eri kategorioihin; prosentteissa.

	III	IV	V	Summa
1876	3.5	44.3	52.2	100.0
1895	2.4	45.8	51.7	99.9

Jos sitä vastoin eroitellaan lois-luokan eri ainekset toisistaan kuten on tauluissa 10 ja 11 tapahtunut, niin huomataan, että samalla kuin huonek:ien absoluuttinen lukumäärä kussakin aines-ryhmässä on lisäytynyt ja prosenttiluvut säätyläis- (14.8 ja 15.8) ja käsityöläisryhmissä (23 ja 21.7%) ovat pysyneet melkein ennallaan, on saha- ja rakennustyömiesten prosenttiluku kasvanut 8.7:stä 16.4:ään, kun sitä vastoin mäkitupalaisen y. m. prosenttiluku on vähentynyt 53.5:stä 46.1:een.

Taulu 10. Loisien luokittain jakautuminen. *Taulu 11. Loisien luokittain jakautuminen.*

1876	III	IV	V	Summa	%	1895	III	IV	V	Summa	%
1) Säätyläisiä.	1	12	21	34	14.8	1) Säätyläisiä.	1	25	33	59	15.8
2) Käsityöl.	4	27	22	53	23.0	2) Käsityöl.	5	40	36	81	21.7
3) Sahatyöm.	—	12	8	20	8.7	3) Sahatyöm.	—	20	41	61	16.4
4) Mäkitupal.	3	51	69	123	53.5	4) Mäkitupal.	3	86	83	172	46.1
Summa	8	102	120	230	100.0	Summa	9	171	193	373	100.0
%	3.5	44.3	52.2	100		%	2.4	45.8	51.7	99.9	

C. Kategoriat.

Kateg. I kuuluu yksinomaan tiloja (kts. taulut 1 ja 2); vuonna 1876 20 ja vuonna 1895 48; huonek:ien lukumäärä on siis tullut enempi kuin kaksinkertaiseksi.

Kateg. II kuuluu myös vain tiloja, jollei oteta huomioon yhtä torppaa, joka kumpanakin vuonna kuuluu tähän. V. 1876 kuului II kategoriiaan 34, v. 1895 41 huonekuntaa.

Kateg. III ovat torpat enemmistönä. V. 1876 oli niitä 94 82 muuta vastaan, nim. 72 tilaa, 2 palkkaväki ja 8 loistaloutta vastaan. V. 1895 oli niitä 123 40 muuta vastaan, joista 29 oli tiloja, 2 palkkaväkeä ja 9 loista. Yhteensä kuului siihen siis 176 ja 163 huonekuntaa.

Taulu 12. Huonek:ien jakautuminen kategoriassa III; prosenteissa.

	Tiloja	Torppia	Palkkav.	Loisia	Summa
1876	40.9	53.4	1.1	4.5	99.9
1895	17.8	75.5	1.2	5.5	100.0

Kateg. IV. Vuonna 1876 oli tässä palkkaväki-talouksien lukumäärä suurin, 136; tiloja oli 2, torppia 72 ja loisia 102; v. 1895 on etusija siirtynyt loisille, joita on 171; tiloja 2, torppia 95, palkkaväkeä 149. Yhteensä 312 ja 417 huonekuntaa.

Taulu 13. Huonek:ien jakautuminen kategoriassa IV; prosenteissa.

	Tiloja	Torppia	Palkkav.	Loisia	Summa
1876	0.5	23.1	43.6	32.7	99.9
1895	0.5	22.8	35.7	41.0	100.0

Kateg. V kuuluu etupäässä loisten luokalle. Niitä on v. 1876 120, muita vain 86: 1 tila, 13 torppaa ja 72 palkkaväkeä, sekä vuonna 1895 193, muita 59: 2 tilaa, 6 torppaa 51 palkkaväkeä.

Taulu 14. Huonek:ien jakautuminen kategoriassa V; prosenteissa.

	Tiloja	Torppia	Palkkav.	Loisia	Summa
1876	0.5	6.3	35.0	58.2	100.0
1895	0.8	2.4	20.2	76.6	100.0

Kategoriat I ja II ovat etupäässä tilojen, III torppien, IV palkkaväen ja loisien sekä V loisien kategorioita.

Huonekuntien absoluuttinen lukumäärä on siten lisäytynyt kaikissa muissa kategorioissa paitsi III:ssa, jossa se on vähentynyt 13:lla. Jos huonek:ien luvun annetaan määrätä kategoriain suhteellista merkitystä, niin huomataan taulusta 15, että kateg. III:ssa prosenttimäärä on alentunut, V:ssa ja II:ssa pysynyt melkein muuttumatta ja IV:ssä ja etenkin I:ssä kasvanut. Toisin sanoen: lehmiiä omistavista huonek:sta ovat keski-varalliset (III) luvultaan vähentyneet, suuri- (I) ja vähä- (IV) varalliset lisäytyneet.

Taulu 15. Huonek:ien jakautuminen kategorioittain; prosenteissa.

	I	II	III	IV	V	Summa
1876	2.7	4.5	23.5	41.7	27.5	99.9
1895	5.2	4.5	17.7	45.2	27.4	100.0

D. Eläinlajit.

a) Hevoset.

Hevosten pito tutkimusajan alussa ja lopussa selviää tauluista 16 ja 17, jotka osottavat hevosten absoluuttisen lukumäärän, sekä niiden lukumäärän enenemisen tai vähenemisen prosenteissa.

Taulu 16. Hevosten absoluuttinen lukumäärä 1876 ja 1895. **Taulu 17. Muutokset hevosten lukumäärässä v:sta 1876 v:een 1895.**

Oriita Ruunia Tam. Vars. Sum. ¹⁾				Oriita Ruunia Tamm. Vars. Yht. ¹⁾							
1876	7	239	269	87	536.75	Absol. antal	+ 4	+ 123	+108	-27	+228.2
1895	11	362	377	60	765.00	%	+57.1	+ 51.5	+40.1	-31	+ 42.5

¹⁾ Varsa = $\frac{1}{4}$ hevosta. ¹⁾ Varsa = $\frac{1}{4}$ hevosta.

Lisäys olisi siis 42.5 %, siitä 57.1 oriiden, 51.5 ruunien ja 40.1 tammojen osalle, kun sitä vastoin varsojen lukumäärä on vähentynyt 31 %. Jos varsojen vähäinen lukumäärä v. 1895 ei perustu todelliseen vähennykseen, vaan siihen jo viitattuun seikkaan, että keräily sinä vuonna toimitettiin aikaisemmin talvella, kuin v. 1876, ja jos oletamme, että suhde tammojen ja varsojen lukumäärän välillä oli sama kumpaisenkin keräyksen tapahtuessa, niin olisi pitäjässä v. 1895 pitänyt olla ei 60 vaan 122 varsaa, siis kaksikertaa se mitä on ilmoitettu. Nämä 62 varsaa vastaisivat arvossa 15,5 täysikasvuista hevosta. Jos ne lisätään, olisi hevosten lukumäärä (jos 1 varsa = $\frac{1}{4}$ hevosta) myöhempanä vuonna ollut 780.5 eikä 765 ja lisäys 45.4 % eikä 42.5 % Seuraavissa laskuissa py-symme kuitenkin jälkimäisissä luvuissa.

Kuinka hevoset jakautuvat luokkiin ja kategorioihin, selviää tauluista 18—21.

Taulu 18. Hevosten absoluuttinen lukumäärä (varsa = $\frac{1}{4}$ hevosta) v. 1876.

	Ib—d	Ia	II	III	IV	V	Summa
Tilat	38	51	96.5	148.7	2.0	4	340.2
Torpat	—	—	3.0	104.0	55.5	—	162.5
Palkkaväki	—	—	—	1.2	7.5	—	8.7
Loiset	—	—	—	7.2	15.0	3	25.2
Summa	38	51	99.5	261.2	80.0	7	536.7

Taulu 19. Hevosten absoluuttinen lukumäärä (varsa = $\frac{1}{4}$ hevosta) v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Summa
Tilat	73.5	48	73	79.5	123.2	73.7	1.0	2	474.0
Torpat	—	—	—	—	2.2	161.2	62.0	2	227.5
Palkkaväki	—	—	—	—	—	—	13.0	—	13.0
Loiset	—	—	—	—	—	6.2	24.2	20	50.5
Summa	194.5			79.5	125.5	241.2	100.2	24	765.0

Taulu 20. Hevosten jakautumisen luokkiin; prosenteissa. Taulu 21. Hevosten jakautumisen kategorioihin; prosenteissa.

	Tiloja	Torp.	Palkkav.	Loisia	Sum.	I	II	III	IV	V	Sum.	
1876	63.4	30.3	1.6	4.7	100.0	1876	16.6	18.5	48.6	14.9	1.3	99.9
1895	62.0	29.8	1.7	6.6	100.1	1895	35.8	16.4	31.5	13.1	3.3	100.1

Hevosten lukumäärä on 19 vuotena lisäytynyt 1,4 kertaa. Suurin on absoluuttinen lisäytyminen kategorioissa Ib—d, jossa lukumäärä on lisäytynyt 5,1 kertaa, sitte kat. I a 1,6 kert., kat. II 1,3 kert., kat. IV 1,2 kert. ja kat. III 0,9 kert.

Taulu 22. Hevosia omistavien huonek:ien lukumäärä v. 1876.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Summa
Tiloja	4	1	1	14	33	72	1	1	127
Torppia	—	—	—	—	1	92	54	—	147
Palkkaväkeä	—	—	—	—	—	1	7	—	8
Loisia	—	—	—	—	—	7	15	3	25
Summa	6			14	34	172	77	4	307

Taulu 23. Hevosia omistavien huonek:ien lukumäärä v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Summa
Tiloja	9	9	12	18	40	29	1	1	119
Torppia	—	—	—	—	1	123	63	2	189
Palkkaväkeä	—	—	—	—	—	—	13	—	13
Loisia	—	—	—	—	—	6	21	18	45
Summa	30			18	41	158	98	21	366

Yhdistämällä taulut 18 ja 19 sekä 1 ja 2 saadaan keskiarvot kaikille huonekunnille.

Taulu 24. Kaikkien huonek:ien keskimäärä v. 1876.

	Ib—d	Ia	II	III	IV	V	Ylein. keskia.
Tilat	6.3	3.6	2.9	2.1	1.0	4.00	2.66
Torpat	—	—	3.0	1.1	0.8	—	0.90
Palkkaväki	—	—	—	0.6	0.06	—	0.04
Loiset	—	—	—	0.9	0.1	0.02	0.11
Ylein. keskia.	6.3	3.6	2.9	1.5	0.3	0.03	0.72

Taulu 25. Kaikkien huonek:ien keskimäärä v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Ylein. keskia.
Tilat	8.2	5.3	6.1	4.4	3.1	2.5	0.5	1.0	3.92
Torpat	—	—	—	—	2.2	1.3	0.6	0.3	1.01
Palkkaväki	—	—	—	—	—	—	0.1	—	0.06
Loiset	—	—	—	—	—	0.7	0.1	0.1	0.14
Ylein. keskia.	8.2	5.3	6.1	4.4	3.1	1.5	0.2	0.1	0.83

Niiden huonekuntien keskimäärä, jotka todella omistavat hevosia, selviää tauluista 26 ja 27, jotka ovat saadut yhdistämällä taulut 18 ja 22 sekä 19 ja 23.

Taulu 26. Hevosia omistavain huonek:ien keskimäärä v. 1876.

	Ib—d	Ia	II	III	IV	V	Ylein. keskia.
Tilat	6.3	3.6	2.9	2.1	2.0	4.0	2.68
Torpat	—	—	3.0	1.1	1.0	—	1.10
Palkkaväki	—	—	—	1.2	1.1	—	1.09
Loiset	—	—	—	1.0	1.0	1.0	1.01
Ylein. keskia.	6.3	3.6	2.9	1.5	1.0	1.7	1.75

Taulu 27. Hevosia omistavain huonek:ien keskimäärä v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Ylein. keskia.
Tilat	8.2	5.3	6.1	4.4	3.1	2.5	1.0	2.0	3.98
Torpat	—	—	—	—	2.2	1.3	1.0	1.0	1.20
Palkkaväki	—	—	—	—	—	—	1.0	—	1.00
Loiset	—	—	—	—	—	1.0	1.1	1.1	1.12
Ylein. keskia		6.5.		4.4	3.1	1.5	1.0	1.1	2.09

Kuten näkyy, järjestyvät saadut keskiarvot yleensä jotenkin säännöllisesti kasvaviin tai vähentyviin sarjoihin. Poikkeuksena vuodella 1895 on kateg. Ic, jonka keskimäärä on vähä pienempi, kuin olisi odottanut. Hevosten lukumäärä on kasvanut useimmissa sekä luokka- että kategoria-sarekkeissa.

Jokaisella Lohjan 254¹⁾ neliökilometristä maata oli v. 1876 2.11 hevosta ja v. 1895 3.01. Siis 19 vuotena 0.9 lisäys. Kun v:n 1895 lopussa keskimäärin kullakin neliökilometrillä Uudenmaan läänissä oli 2.51²⁾ hevosta, niin on Lohja, keskiluvullaan 3.01, joka kuitenkin kohdistuu saman vuoden loppuun eikä alkuun, Uudenmaan keskilukua 0.5 ylempänä.

Väkilukuun nähden on hevosten lukumäärä kuitenkin mennyt alaspäin. Väkiluku oli näet 31 p. joulukuuta 1875

¹⁾ Suomen kartasto, sivu 8.

²⁾ Suomen kartaston selitys, 20 ja 21.

3,602 ¹⁾ ja 1894 5,355 ²⁾. 100 asukasta kohti oli edellisenä vuonna 14.9, jälkimäisenä 14.3 hevosta. Keskiluku koko Uudellamaalla oli ³⁾ 15.7, joten Lohja tässä suhteessa on 1.4 jäljellä keskimäärästä. Syynä tähän on arvatenkin se suurempi väentiheys, jonka Lohjan nopeasti kasvava kauppalantapainen yhteiskunta ja huomattava sahateollisuus ovat aiheuttaneet.

Eri hevoslajien jakautuminen kategorioihin ja keskimäärin huonek:ille näkyy tauluista 28—33. Varsat ovat kaikiällä arvosteltu = $\frac{1}{4}$ hevosesta.

Taulu 28. Hevoslajien jakautuminen kategorioittain v. 1876.

	Ib—d	Ia	II	III	IV	V	Summa
Oriit	1	—	3.0	3.0	—	—	7.0
Ruunat	14	20	42.0	121.0	41	1	239.0
Tammat	21	27	50.0	127.0	38	6	269.0
(Varsat = $\frac{1}{4}$ hev.)	2	4	4.5	10.2	1	—	21.7
Summa	38	51	99.5	261.2	80	7	536.7

Taulu 29. Hevoslajien jakautuminen kategorioittain v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Summa
Oriit	1.0	—	2	5.0	1.0	1.0	1.0	—	11
Ruunat	47.0	16	30	26.0	55.0	118.0	53.0	17	362
Tammat	24.0	30	39	46.0	67.0	118.0	46.0	7	377
(Varsat = $\frac{1}{4}$ hev.)	1.5	2	2	2.5	2.5	4.2	0.2	—	15
Summa	73.5	48	73	79.5	125.5	241.2	100.2	24	765

Taulu 30. Kaikkien huonek:ien hevoslajien keskimäärä v. 1876.

	Ib—d	Ia	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Oriit	0.2	—	0.09	0.02	—	—	0.01
Ruunat	2.3	1.4	1.2	0.7	0.1	0.005	0.32
Tammat	3.5	1.9	1.5	0.7	0.1	0.03	0.36
(Varsat = $\frac{1}{4}$ hev.)	0.3	0.3	0.1	0.05	0.002	—	0.03
Ylein. keskim.	6.3	3.6	2.9	1.5	0.3	0.03	0.72

Taulu 31. Kaikkien huonek:ien hevoslajien keskimäärä v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Oriit	0.1	—	0.2	0.3	0.02	0.01	0.002	—	0.01
Ruunat	5.2	1.8	2.5	1.4	1.3	0.7	0.1	0.07	0.39
Tammat	2.7	3.3	3.2	2.6	1.6	0.7	0.1	0.03	0.41
(Varsat = $\frac{1}{4}$ hev.)	0.2	0.2	0.2	0.1	0.06	0.02	0.001	—	0.02
Ylein. keskim.	8.2	5.3	6.1	4.4	3.1	1.5	0.2	0.1	0.83

¹⁾ Lisiä Suomen virralliseen tilastoon III 2.

²⁾ Aktuaarion, toht. A. G. Fontellin suosiollisesti antamien tietojen mukaan n. s. oikaistusta väkiluvusta Lohjan pitäjässä vuosina 1891—1900.

³⁾ Suomen kartaston selitys, 20 ja 21.

Taulu 32. Hevosia omistavain huonek:ien hevoslaien keskimäärä v. 1876.

	I b-d	Ia	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Oriit	1.0	—	1.0	1.0	—	—	1.00
Ruunat	2.8	1.8	1.5	1.2	1.1	1.0	1.29
Tammat	3.5	2.1	1.6	1.2	1.0	1.5	1.37
Varsat = $\frac{1}{4}$ hev.)	0.5	0.4	0.3	0.3	0.2	—	0.30
Ylein. keskim.	6.3	3.6	2.9	1.5	1.0	1.7	1.75

Taulu 33. Hevosia omistavain huonek:ien hevoslaien keskimäärä v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Oriit	1.0	—	1.0	1.2	1.0	1.0	1.0	—	1.10
Ruunat	5.2	2.0	2.7	1.5	1.7	1.2	1.0	1.2	1.52
Tammat	2.7	3.3	3.2	2.6	1.8	1.2	1.0	1.2	1.62
(Varsat = $\frac{1}{4}$ hev.)	0.3	0.3	0.5	1.4	0.2	0.2	0.2	—	0.30
Ylein. keskim.	8.2	5.3	6.1	4.4	3.1	1.5	1.0	1.1	2.09

b) Nautaeläimet.

Nautaeläinten koko lukumäärä sekä sen lisäytyminen tai väheneminen näkyy tauluista 34 ja 35. Niissä on nuori karja ja vasikat otettu = $\frac{1}{2}$ nautaeläintä. V. 1876 erotettiin toisistaan nuori karja, jota oli 851 kappaletta, ja vasikat, joita oli 668, siis yhteensä 1519. Vuonna 1895 laskettiin näitä olevan yhteensä 1323 kappl., ja nimitettiin ne kaikki vasikoiksi alle 2 vuotta).

Taulu 34. Nautaeläinten absoluuttinen lukumäärä (vasikka = $\frac{1}{2}$ naut.)

	Sonnia	Härkiä	Lehmiä	Vasikoita	Summa
1876	127	477	1790	1519	3153.5
1895	169	117	2630	1323	3577.5

Taulu 35. Muutokset nautaeläinten lukumäärässä v:sta 1876 v:een 1895.

	Sonnit	Häret	Lehmät	Vasikat	Yhteensä
Absoluut. määr.	+ 42	— 360	+ 840	— 196	+ 424
Prosentteissa	+ 33.1	— 75.5	+ 46.9	— 12.9	+ 13.4

Taulun 35 mukaan on suurin lisäys 46.9 %, tapahtunut lehmien lukumäärässä, sen jälkeen sonnien 33.1, sitävastoin on v. 1895 vasikoita vain 87.1 % ja härkiä vain 24.5 % siitä, mikä niiden lukumäärä oli v. 1876. On selvä, että suuri vähenys härkien lukumäärässä — se on näinä 19 vuotena supistunut vähempään kuin neljännekseen — on suoranaudessa yhteydessä hevosten lukumäärän lisäytymisen kanssa. Veto-

härät, jotka ennen olivat tavallisia, ovat nykyään muutamissa osissa pitäjää harvinaisia ilmiöitä tai ovat ne kokonaan hävinneet. Nuoren karjan ja vasikkain verrattain vähäinen lukumäärä jälkimäisessä keräilyssä, johtuu kai osittain samasta syystä, joka meidän arvelumme mukaan vaikutti myöskin varsojen lukumäärään, s. o. että keräily v. 1895 toimeenpantiin aikaisemmin talvella kuin v. 1876. Mutta varmaan ilmenee nuoren karjan vähenemisessä myöskin vaikutuksia siitä muutoksesta, jonka alaisena maatalous väliajalla on ollut. Sen alussa tuskin vielä voitiin aavistaa sitä voimaperäistä maidonvalmistusta, jonka aikaansaamiseksi työtä kohta ruvettaisiin tekemään. Mutta samalla kuin ruvettiin lypsylehmien lukumäärää lisäämään, tuli epäedulliseksi elättää useampia vasikoita ja nuoria elukoita, kuin tarvittiin karjan ylläpitämiseen.

Eron suuruus molempien keräilyjen numeroissa selviää parhaiten siitä, että jos suhde lehmien ja vasikkain lukumäärän välillä molempina vuosina olisi ollut sama, olisi vaisikoita v. 1895 pitänyt olla 2232 eikä 1323, s. o. 909 enempi, vastaten 454.5 nautaeläinyksikköä.

Sonnien lisäytymistä 42:lla ja lehmien lisäytymistä 840:lla vastaa 360:n härän ja 196:n vasikan vähennys. Absoluuttinen kasvu on 424 nautaeläinyksikköä eli 13.4 %.

Nautaeläinten jakautuminen kategorioittain ja luokittain näkyi tauluista 36—39.

Taulu 36. Nautaeläinten absoluuttinen lukumäärä v. 1876 (vasikka = 1/2 nautaa.)

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Summa
Tilat	213.5	41.5	27	349	589.5	757.0	15.0	16.5	2009.0
Torpat	—	—	—	—	11.0	480.5	201.5	—	693.0
Palkkaväki	—	—	—	—	—	8.0	239.5	3.5	251.0
Loiset	—	—	—	—	—	34.5	165.0	1.0	200.5
Summa	282			349	600.5	1280.0	621.0	21.0	3153.5

Taulu 37. Nautaeläinten absoluuttinen lukumäärä v. 1895 (vasikka = 1/2 nautaa.)

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Summa
Tilat	538	267.5	295	322.5	499.5	250.0	13.0	22.0	2207.5
Torpat	—	—	—	—	12.0	604.0	233.5	—	849.5
Palkkaväki	—	—	—	—	—	7.5	235.5	2.5	245.5
Loiset	—	—	—	—	—	32.0	242.5	0.5	275.0
Summa	1100.5			322.5	511.5	893.5	724.5	25.0	3577.5

Taulu 38. Nautaeläinten jakautuminen luokittain; prosenteissa.

	Tilat	Torp.	Palkkav.	Lois.	S:ma
1876	63.7	22.0	8.0	6.3	100.0
1895	61.7	23.7	6.9	7.7	100.0

Taulu 39. Nautaeläinten jakautuminen kategorioittain; prosenteissa.

	I	II	III	IV	V	Summa
1876	20.0	19.0	40.6	19.7	0.7	100.0
1895	39.7	14.3	25.0	20.2	0.7	99.9

Nautaeläinten absoluuttinen lukumäärä on 19 vuodessa vain vähässä määrin kasvanut. Se on lisäytynyt 1.1 kertaa. Absoluuttista lisäystä huomataan kategorioissa I b—d, (3.9 kert.) sekä kateg. IV (1.2 kert.). Sitä vastoin on kategorioissa I a, II ja III vähennys (0.9, 0.9 ja 0.7 kert.) huomattavissa.

Taulu 40. Nautakarjaa omistavain huonek:ien lukumäärä v. 1876.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Summa
Tiloja	4	1	1	14	33	72	2	1	128
Torppia	—	—	—	—	1	94	72	—	167
Palkkaväkeä	—	—	—	—	—	2	136	4	142
Loisia	—	—	—	—	—	8	102	2	112
Summa	6			14	34	176	312	7	549

Taulu 41. Nautakarjaa omistavien huonek:ien lukumäärä v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Summa
Tiloja	9	9	12	18	40	29	2	2	121
Torppia	—	—	—	—	1	123	95	—	219
Palkkaväkeä	—	—	—	—	—	2	149	5	156
Loisia	—	—	—	—	—	9	171	1	181
Summa	30			18	41	163	417	8	677

Yhdistämällä taulut 36 ja 1 sekä 37 ja 2 saadaan kaikkien huonekuntien nautaeläinten keskimäärät.

Taulu 42. Kaikkien huonek:ien keskimäärä v. 1876.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Tilat	47			24.9	17.9	10.5	7.5	16.5	15.69
Torpat	—			—	11.0	5.1	2.8	—	3.85
Palkkaväki	—			—	—	4.0	1.8	0.05	1.20
Loiset	—			—	—	4.3	1.6	0.01	0.87
Ylein. keskimäärä	47			24.9	17.7	7.3	2.0	0.10	4.21

Taulut 43. Kaikkien huonek:ien keskimäärä v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Tilat	59.8	29.7	24.6	17.9	12.5	8.6	6.5	11.00	18.24
Torpat	—	—	—	—	12.0	4.9	2.5	—	3.78
Palkkaväki	—	—	—	—	—	3.7	1.6	0.05	1.21
Loiset	—	—	—	—	—	3.6	1.4	0.003	0.74
Ylein. keskimäärä	36.7			17.9	12.5	5.5	1.7	0.10	3.88

Yhdistämällä taulut 36 ja 40 sekä 37 ja 41 saadaan nautakarjaa todellisesti omistavain huonek:ien keskimäärät.

Taulu 44. Nautakarjaa omistavien huonek:ien keskimäärä v. 1876.

	I b—d	I a	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Tilat	4.7	24.9	17.9	10.5	7.5	16.5	15.69
Torpat	—	—	11.0	5.1	2.8	—	4.15
Palkkaväki	—	—	—	4.0	1.8	0.9	1.78
Loiset	—	—	—	4.3	1.6	0.5	1.79
Ylein. keskimäärä	4.7	24.9	17.7	7.3	2.0	3.0	5.74

Taulu 45. Nautakarjaa omistavien huonek:ien keskimäärä v. 1895.

	I d	I c	I b	I a	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Tilat	59.8	29.7	24.6	17.9	12.5	8.6	6.5	11.0	18.24
Torpat	—	—	—	—	12.0	4.9	2.5	—	3.88
Palkkaväki	—	—	—	—	—	3.7	1.6	0.5	1.57
Loiset	—	—	—	—	—	3.6	1.4	0.5	1.52
Ylein keskimäärä	36.7			17.9	12.5	5.5	1.7	3.1	5.28

Kullekin Lohjan 254 neliökilometristä maata tuli v. 1876 12.41 nautaeläintä (vasikka = $\frac{1}{2}$ nautaeläintä); v. 1895 oli niitä samalla pinta-alalla 14.08. Lisäys oli niinmuodoin 1.67. Keskimäärä koko Uudellamaalla oli v. 1895 9.50, joten Lohja oli koko Uudenmaan keskiarvoa 4.58 ylempänä.

100 asukasta kohti oli edellisessä keräilyssä 87.55 nautaa, jälkimäisessä 66.81. 19:nä vuotena oli siis tapahtunut 20.74:n vähennys. Kuitenkin on Lohja 6.81 edellä Uudenmaan keskimäärää, joka v. 1895 oli 60 nautaa kutakin maaseudun 100 henkilöä kohti. Verrattakoon yhtäpitävää tässä saatujen johtopäätösten ja täysikasvuisten nautain ja vasikkain koko määrää Uudellamaalla v. 1875 ja 1895 osoittavien viivojen välillä, sellaisina kuin nämä löytyvät Suomen Kartaston selityksissä (Maanviljelystilasto, kuv. 4).

Eri nautaeläinlajien jakautumisen kategorioittain sekä niiden keskimäärän huonek:ittain osottavat taulut 46—51. Vasikat ovat kaikkialla arvioidut = $\frac{1}{2}$ nautaa.

Taulu 46. Nautaeläinlajien jakautuminen kategorioittain v. 1876.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	Summa
Sonia	8	13	32	68	6	—	127
Härkiä	57	79	128	163	38	12	477
Lehmiä	175	180	292	697	446	—	1790
(Vasik. = $\frac{1}{2}$ naut.)	42	77	148.5	352	131	9	759.5
Summa	282	349	600.5	1280	621	21	3153.5

Taulu 47. Nautaeläinlajien jakautuminen kategorioittain v. 1895.

	I d	I c	I b	I a	II	III	IV	V	Summa
Sonnia	26	15	18	22	44	39	4	1	169
Härkiä	25	6	12	5	27	17	17	8	117
Lehmiä	403	205	225	233	346	643	575	—	2630
(Vasik. = 1/2 naut.)	84	41.5	40	62.5	94.5	194.5	128.5	16	661.5
Summa	538	267.5	295	322.5	511.5	893.5	724.5	25	3577.5

Taulu 48. Keskimäärä nautaeläinlajeista kaikkiin huonek:iin nähden v. 1876.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Sonnia	1.3	0.9	0.9	0.4	0.02	—	0.17
Härkiä	9.5	5.6	3.8	0.9	0.1	0.06	0.64
Lehmiä	29.2	12.9	8.6	4.0	1.4	—	2.39
Vasik. = 1/2 naut.)	7.0	5.5	4.4	2.0	0.4	0.04	1.01
Ylein. keskim.	47.0	24.9	17.7	7.3	2.0	0.1	4.21

Taulu 49. Keskimäärä nautaeläinlajeista kaikkiin huonek:iin nähden v. 1895.

	I d	I c	I b	I a	II	III	IV	V	Ylein. keskm.
Sonnia	2.9	1.7	1.5	1.2	1.1	0.2	0.01	0.1	0.18
Härkiä	2.8	0.7	1.0	0.3	0.7	0.1	0.04	1.0	0.13
Lehmiä	44.8	22.8	18.7	12.9	8.4	3.9	1.4	—	2.86
(Vasik. = 1/2 naut.)	9.3	4.6	3.3	3.5	2.3	1.2	0.3	1.6	0.72
Ylein. keskm.	59.8	29.7	24.6	17.9	12.5	5.5	1.7	2.7	3.88

Taulu 50. Keskimäärä nautaeläinlajeista nautaeläimiä omistaviin huonek:iin nähden v. 1876.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Sonnia	1.3	1.0	1.0	1.2	1.0	—	1.12
Härkiä	9.5	5.6	4.0	2.2	1.0	6	2.89
Lehmiä	29.2	12.9	8.6	4.0	1.4	—	3.30
(Vasik. = 1/2 naut.)	7.0	5.5	4.4	2.0	0.8	1.5	1.93
Ylein. keskim.	47.0	24.9	17.7	7.3	2.0	3.0	5.74

Taulu 51. Keskimäärä nautaeläinlajeista nautaeläimiä omistaviin huonek:iin nähden v. 1895.

	I d	I c	I b	I a	II	III	IV	V	Ylein. keskim.
Sonnia	2.9	1.7	1.5	1.3	1.2	1.0	1.0	1.0	1.32
Härkiä	6.2	3.0	6.0	2.5	1.9	1.4	1.0	8.0	2.17
Lehmiä	44.8	22.8	18.7	12.9	8.4	3.9	1.4	—	3.93
(Vasik. = 1/2 naut.)	9.3	4.6	3.3	3.4	2.4	1.3	0.7	2.3	1.55
Ylein. keskim.	59.8	29.7	24.6	17.9	12.5	5.5	1.7	4.17	5.30

c) *Lampaat.*

Lampaiden absoluuttinen lukumäärä luokittain ja kategori-
oittain jaettuna näkyy tauluista 52 ja 53.

Taulu 52. Lampaiden absoluuttinen lukumäärä v. 1876.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	Summa
Tilat	164	375	610	784	12	—	1945
Torpat	—	—	10	602	252	—	864
Palkkav.	—	—	—	6	139	9	154
Loiset	—	—	—	36	118	14	168
Summa	164	375	620	1428	521	23	3131

Taulu 53. Lampaiden absoluuttinen lukumäärä v. 1895.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	Summa
Tilat	420	226	476	266	2	—	1390
Torpat	—	—	9	634	191	—	834
Palkkav.	—	—	—	3	124	16	143
Loiset	—	—	—	30	117	23	170
Summa	420	226	485	933	434	39	2537

*Taulu 54. Lampaiden jakautu-
minen luokittain; prosenteissa*

*Taulu 55. Lampaiden jakau-
tuminen kategorioittain; pro-
senteissa.*

	Tilat	Torp.	Palk.v.	Lois.	S:a	I b-d.	I a	II	III	IV	V	S:a	
1876	62.1	27.6	4.9	5.3	99.9	1876	5.2	12	19.8	45.6	16.6	0.7	99.9
1895	54.8	32.9	5.6	6.7	100.0	1895	16.6	8.9	19.1	36.8	17.1	1.5	100.0

Taulu 56. Lampaiden keskimäärä v. 1876.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	S:a
Lamp. omistavien huonek:ien määrä	6	14	34	174	164	14	406
Kaikkia huonek:ia kohti, keskimäärin	27.3	26.8	18.2	8.1	1.7	0.1	4.2
Laimp. omist. huonek. kohti, keskim.	27.3	26.8	18.2	8.2	3.2	1.6	7.7

Taulu 57. Lampaiden keskimäärä v. 1895.

	I d	I c	I b	I a	II	III	IV	V	S:a
Lampaita omist huone- k:ien määrä	7	9	10	16	41	154	229	18	484
Kaikkia huonek:ia kohti, keskim.	11.4	17.0	13.7	12.6	11.8	5.7	1.0	0.2	2.75
Lampaita omistav. huone- k:ia kohti, keskim.	14.7	17.0	16.4	14.1	11.8	6.1	1.9	2.2	5.24

Lampaiden koko lukumäärä on 3131:stä vähentynyt
2537:een. Vähennys 19 0/0. Neliökilometrillä on lukumäärä
vähentynyt 12,33:sta 9,99:ään. Sataa henkilöä kohti oli v. 1876
86,9 lammasta, v. 1895 vain 47,4. Suomen Kartaston mu-

kaan, selitys N:o 20 ja 21, kuv. 4, oli sataa henkilöä maalaisväestöä kohti koko Uudenmaan lännessä v. 1875 n. 75 ja v. 1895 n. 42 lammasta. Lohjan pitäjä oli edellisenä vuonna koko läänin keskimäärästä 12, jälkimmäisenä 5,4 edellä.

d) *Siat.*

Sikojen absoluuttinen määrä luokittain ja kategoriottain jaettuna näkyy tauluista 58 ja 59.

Taulu 58. Sikojen absoluuttinen lukumäärä v. 1876.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	S:a	I b-d	I a	II	III	IV	V	S:a
Tilat	27	34	74	92	—	—	227	145	34	52	39	—	—	270
Torpat	—	—	—	13	2	—	15	—	—	2	21	4	—	27
Palkkav.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	6
Loiset	—	—	—	1	9	5	15	—	—	—	4	13	20	37
Summa	27	34	74	106	11	5	257	145	34	54	64	19	24	340

Taulu 59. Sikojen absoluuttinen lukumäärä v. 1895.

Taulu 60. Sikojen jakautuminen luokittain; prosenteissa.

	Tilat	Torpat	Palkk.	Loiset	S:ma	I b-d	I a	II	III	IV	V	S:ma
1876	88.3	5.8	—	5.8	99.9	10.5	13.2	28.8	41.2	4.3	1.9	99.9
1895	79.4	7.9	1.8	10.9	100.0	42.6	10.0	15.9	18.8	5.6	7.1	100.0

Taulu 61. Sikojen jakautuminen kategoriottain; prosenteissa

Taulu 62. Sikojen keskimäärä v. 1876.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	
Sikoja omistavien huonek:ien lukumäärä	6	13	29	70	9	5	132.00
Kaikkia huonek:ia kohti keskimäärin	4.5	2.4	2.2	0.6	0.04	0.02	0.34
Sikoja omistavia huonek:ia kohti keskimäärin	4.5	2.6	2.5	1.5	1.2	1.0	1.95

Taulu 63. Sikojen keskimäärä v. 1895.

	I d	I c	I b	I a	II	III	IV	V	
Sikoja omistavien huonek. lukum.	8	9	12	14	33	44	13	18	151.00
Kaikkia huonek:ia kohti keskim.	7.3	4.4	3.2	1.9	1.3	0.4	0.05	0.1	0.37
Sik. omist. huonek. kohti keskim.	8.2	4.4	3.2	2.4	1.6	1.4	1.5	1.3	2.25

Sikojen lukumäärä on 257:stä noussut 340:een, siis 32,3 %. Neliökilometriä kohti on lukumäärä lisäytynyt 1,01:sta 1,34:ään. Sataa henkilöä kohti oli v. 1876 7,1 sikaa, v. 1895

6,3. Koko Uudenmaanläänissä vastasi sataa henkilöä maalaisväestöä vuosina 1875 ja 1895 n. 11 sikaa, joten Lohja tässä suhteessa oli n. 4 à 5 keskimäärää alempana.

e) *Kanat.*

Kanojen absoluuttinen lukumäärä luokittain ja kategorioittain jaettuna näkyy tauluista 64 ja 65.

Taulu 64. Kanojen jakautuminen kategorioittain v. 1876.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	Summa
Tilat	92	137	208	347	9	—	793
Torpat	—	—	8	380	227	—	615
Palkkaväki	—	—	—	3	196	9	208
Loiset	—	—	—	27	121	12	160
Summa	92	137	216	757	553	21	1776

Taulu 65. Kanojen jakautuminen kategorioittain v. 1895.

	I d	I c	I b	I a	II	III	IV	V	Summa
Tilat	101	108	131	172	239	190	—	40	981
Torpat	—	—	—	—	8	542	275	—	825
Palkkaväki	—	—	—	—	—	1	300	11	312
Loiset	—	—	—	—	—	39	204	38	281
Summa	101	108	131	172	247	772	779	89	2399

Taulu 66. Kanojen jakautuminen luokittain; prosenteissa.

	Tilat	Torpat	Palkkav.	Loiset	Summa.
1876	44.7	34.6	11.7	9.0	100
1895	40.9	34.4	13.0	11.7	100

Taulu 67. Kanojen jakautuminen kategorioittain; prosenteissa.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	Summa
1876	5.2	7.7	12.2	42.6	31.1	1.2	100
1895	14.2	7.2	10.3	32.2	32.5	3.7	100.1

Taulu 68. Kanojen keskimäärä v. 1876.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	
Kanoja omistav. huonek. lukum.	4	13	29	149	158	8	361
Kaikkia huonek:ia kohti, keskim.	15.3	9.8	6.3	4.3	1.8	0.1	2.4
Kanoja omistavia huonek:ia kohti, keskimäärin	23.0	10.5	7.4	5.1	3.5	2.6	4.9

Taulu 69. Kanojen keskimäärä v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	
Kanoja omistavien huonek:ien lukumäärä . .	6	7	11	15	32	123	184	13	391
Kaikkia huonek:ia kohti, keskimäärin. . . .	11.2	12.0	10.9	9.6	6.0	4.7	1.9	0.3	2.6
Kanoja omistavia huonek:ia kohti, keskimäärin	16.8	15.4	11.9	11.5	7.7	6.3	4.2	6.8	6.1

Kanojen lukumäärä on 1776:sta kohonnut 2399:ään. Neliökilometriä kohti on lukumäärä lisäytynyt 6,99:stä 9,45:een. Sataa henkilöä kohti oli v. 1876 49,3 kanaa, v. 1895 44,8.

E. Muutettuja nautaeläin yksiköitä.

Saadaksemme kokonaiskäsityksen karjamäärästä ja siinä tapahtuneista muutoksista sekä sen jakautumisesta luokittain ja kategorioittain, laskemme kaikkien eläinlajien arvon n. s. muutettuina nautaeläinyksikköinä sen laskuperusteen mukaan, josta edellä on ollut puhe. Yksiköksi otetaan täysikasvuinen nautaeläin, jonka otaksutaan arvossa olevan = $\frac{1}{2}$ täysikasvuista hevosta = 2 varsaa = 2 vasikkaa = 8 lammasta = 3 sikaa.

Taulu 70. Nautaeläinyksiköitä: absoluuttinen määrä.

	Hevosia	Nauta-eläimiä	Lampaita	Sikojia	Summa
1876	1073.5	3153.5	391.4	85.7	4704.1
1895	1530	3577.5	317.1	113.3	5537.9
%	+42.5	+13.4	-19.0	+32.2	+17.7

Taulu 71. Nautaeläinyksiköitä: prosentteissa.

	Hevosia	Nauta-eläimiä	Lampaita	Sikojia	Summa
1876	22.8	67.0	8.3	1.8	99.9
1895	27.6	64.6	5.7	2.0	99.9

Taulu 72. Nautaeläinyksiköitä luokittain: absol. määrä.

	Tilat	Torpat	Palkkav.	Loiset	Summa
1876	3008.3	1131	287.7	277	4704.1
1895	3419.2	1417.7	291.4	409.5	5537.8
%	+13.6	+25.3	+1.3	+47.8	+17.7

Taulu 73. Nautaeläinyksiköitä luokittain: prosent.

	Tilat	Torpat	Palkkav.	Loiset	Summa
1876	63.9	24.0	6.1	5.9	99.9
1895	61.7	25.6	5.3	7.4	100.0

**Taulu 74. Tilojen nautaeläin-
yksikköjä %:ssa pitäjän
koko määrästä.**

%	Hevosia	Nauta- eläimiä	Lamp.	Sikoja	Yht.
1876	63.4	63.7	62.1	88.3	63.9
1895	62.0	61.7	54.8	79.4	61.7

**Taulu 75. Torppien nautaeläin-
yksikköjä %:ssa pitäjän
koko määrästä.**

%	Hevosia	Nauta- eläimiä	Lamp.	Sikoja	Yht.
1876	30.3	22.0	27.6	5.8	24.0
1895	29.8	23.7	32.9	7.9	25.6

**Taulu 76. Palkkav. nautaeläin-
yksikköjä %:ssa pitäjän
koko määrästä.**

%	Hevosia	Nauta- eläimiä	Lamp.	Sikoja	Yht.
1876	1.6	8.0	4.9	—	6.1
1895	1.7	6.9	5.6	1.8	5.3

**Taulu 77. Loisien nautaeläin-
yksikköjä %:ssa pitäjän
koko määrästä.**

%	Hevosia	Nauta- eläimiä	Lamp.	Sikoja	Yht.
1876	4.7	6.3	5.3	5.8	5.9
1895	6.6	7.7	6.7	10.9	7.4

Taulu 78. Nautaeläinyksik. kategorioit.: absoluut. määrä.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	Summa
1876	387.5	509.2	901.7	2016.3	849.8	39.6	4704.1
1895	1590.3	521.0	841.1	1513.9	985.5	85.9	5537.9
%	+ 310.4	+ 2.3	- 6.7	- 24.9	+ 16		+ 17.7

Taulu 79. Nautaeläinyksikköjä kategorioittain: prosenteissa.

	I b-d	I a	II	III	IV	V	Summa
1876	8.2	10.8	19.2	42.9	18.1	0.8	100.0
1895	28.7	9.4	15.2	27.3	17.8	1.6	100.0

**Taulu 80. Kateg. I. Nautaeläin-
yksikköjä %:ssa koko määr.**

	Hevosia	Nauta- eläimiä	Lamp.	Sikoja	S:a
1876	16.6	20.0	17.2	23.7	19.0
1895	35.8	39.7	25.5	52.6	38.1

**Taulu 81. Kateg. II. Nautaeläin-
yksikköjä %:ssa koko määr.**

	Hevosia	Nauta- eläimiä	Lamp.	Sikoja	S:a
1876	18.5	19.0	19.8	28.8	19.2
1895	16.4	14.3	19.1	15.9	15.2

**Taulu 82. Kateg. III. Nautael-
yksik. %:ssa koko määr.**

	Hevosia	Nauta- eläimiä	Lamp.	Sikoja	S:a
1876	48.6	40.6	45.6	41.2	42.9
1895	31.5	25.0	36.8	18.8	27.3

**Taulu 83. Kateg. IV. Nautael-
yksik. %:ssa koko määr.**

	Hevosia	Nauta- eläimiä	Lamp.	Sikoja	S:a
1876	14.9	19.7	16.6	4.3	18.1
1895	13.1	20.2	17.1	5.6	17.8

**Taulu 84. Nautaeläinyksikköjä keskimäärin kaikkia huone-
kia kohti v. 1876.**

	I b-d	I a	II	III	IV	V	Yleinen keskimäärä
Hevosia	12.7	7.3	5.8	3.0	0.5	0.07	1.44
Nautaeläim.	47.0	24.9	17.7	7.3	2.0	0.1	4.22
Lampaita	3.4	3.3	2.3	1.0	0.2	0.01	0.52
Sikoja	1.5	0.8	0.7	0.2	0.01	0.01	0.11
Yl. keskimäärä	64.6	36.4	26.5	11.4	2.7	0.2	6.29

Taulu 85. Nautaeläinyksikköjä keskimäärin kaikkia huonek:ia kohti v. 1895.

	Id	Ic	Ib	Ia	II	III	IV	V	Yleinen keskimäärä
Hevosia	16.3	10.7	12.2	8.8	6.1	3.0	0.5	0.2	1.66
Nautaeläim.	59.8	29.7	24.6	17.9	12.5	5.5	1.7	0.01	3.88
Lampaita	1.4	2.1	1.7	1.6	1.5	0.7	0.1	0.02	0.34
Sikoja	2.4	1.5	1.1	0.6	0.4	0.1	0.02	0.03	0.12
Yl. keskimäärä	80.0	44.0	39.5	28.9	20.5	9.3	2.4	0.3	6.01

Muutettuja nautaeläinyksiköitä (n. y.) oli tutkimus-ajanjakson alussa 4704,1 sen lopussa 5537.9. Kasvu on 833.8 eli 17.7 %.

Suurin kasvu, 42.5 %, tulee hevosten osalle, sitte sikojen, 32.2 % ja nautakarjan, 13.4 % kun sitä vastoin lammasten osuus on vähentynyt 19 %.

Luokista on loisten luokalla osotettavissa suhteellisesti suurin kasvu n. y. lukumäärässä 47.8 %; senjälkeen tulevat torpat 25.3 %, tilat 13.6 % ja viimeksi palkkaväki 1.3 %. Muutettujen n. y. koko määrästä omaavat tilat kysymyksessä olevina vuosina 63.9 sekä 61.7 %, torpat 24.0 ja 25.6 %, palkkaväki 6.1 sekä 5.3 ja loiset 5.9 sekä 7.4 %.

Kategorioista huomataan verrattomasti suurin kasvu kateg. Ib—d (+ 310 %); sitä seuraa lähinnä kateg. IV (+ 16 %) ja Ia (+ 2.3 %), kun sitä vastoin kateg. II ja III ovat vähentyneet (— 6.7 % ja — 24.9 %). Kaikista pitäjän n. y:stä kuului v. 1876 42.9 % kategoriaan III ja vain 19 % kateg. I. Vuonna 1895 kuului viimeksi mainittuun 38.1 % ja kateg. III vain 27.3 %.

Huonekuntaa kohti oli v. 1876 keskimäärin 6.29 n. y. ja v. 1895 6.01 n. y.

Kullekin Lohjan pitäjän 254 neliökilometristä maata tuli v. 1876 18.51, v. 1895 21.80 n. y. Keskiluku Uudenmaanläänessä oli v. 1895 16.1, joten Lohja oli keskimäärästä 5.7 n. y. edellä. Sataa asukasta kohti oli Lohjalla kysymyksessä olevina vuosina 130.6 ja 103.4 n. y. Koska sataa asukasta kohti Uudenmaan maalaisväestöä v. 1895 oli 107 n. y., niin Lohja siis oli siinä suhteessa koko läänin keskimäärää 3.6 n. y. jälellä.

Loppusanoja.

Vielä asetettakoon muutamia numeroita toisiaan seuraavilta vuosisadoilta rinnakkain. Syistä, jotka ovat lähemmin selitetyt K. A. Rein'in kirjoituksessa, ei absoluuttisia lukuja voida käyttää vertailussa, vaan täytyy siinä nojautua keskimääriin ja prosenttilukuihin. Seuraava taulu esittää Lohjan

emäseurakunnassa löytyneitten erilaisten eläinten keskimäärät huonekuntaa kohti. 1500-luvun tiedonannot ovat saadut v. 1571 hopeavero-luettelosta; 1600-luvun taas Karja- ja kylvö-luettelosta Suur-Lohjalla v:lta 1620 sekä Uudenmaan ja Hämeenläänin maanttaali- ja karjaluetteloista v:lta 1637; 1700-luvun tiedot ovat J. Heinricius'en kirjoittamasta: »Beskrifning öfver Stor-Lojo Sockn i Nyland», v:lta 1766 (karjaa koskevat tiedot ovat kuodelta 1763); sekä 1800-luvun tiedot vuosien 1876 ja 1895 veräilyistä.

Taulu 86. Keskimäärät Lohjan emäseurakunnassa huonekuntaa kohti.

	Talouks- lukum.	Hevosia	Sonnia ja härkkiä	Lehmiä	Vasikoita	Lampaita	Vuohia	Sikoja	Muutet- tuja n. y.
1571	210	0.97	0.25	1.98	0.82	2.06	0.77	0.33	4.97
1620	137	0.86	1.51	3.43	1.15	4.10	1.32	1.60	8.39
1637	156	1.06	2.17	3.47	1.62	4.86	1.28	0.73	9.54
1763	257	1.25	2.25	4.55	2.33	7.20	?	?	(11.35)
1876	748	0.72	0.83	2.39	2.03	4.19	—	0.34	6.29
1895	921	0.88	0.31	2.86	1.44	2.75	—	0.37	6.01

Huonekuntien lukumäärä, joka 1500-luvun lopulla oli 210, näyttää, 1600-luvun alkupuolen karjaluetteloista päättäen, vähentyneen huomattavissa määrin; 1700-luvun keskipaikoilla ei se ollut paljon korkeampi kuin kaksi vuosisataa aikaisemmin.*) Sitten tapahtui lisääntyminen niin nopeasti, että huonekuntien luku vähän enemmässä kuin sadassa vuodessa tuli melkein kolmenkertaiseksi ja tätä pikaista lisäytymistä jatkui yhä vielä seuraavina 19 vuotena v. 1895 saakka.

*) E. Lencqvist sanoo kirjoituksessaan »Jämförelse emellan Carislojo Sockens tillstånd i det 15:de och i detta 18:de Seculo» (Åbo tidningar 1775 n. 5 s. 8; 36 § suomeksi käännettynä): Epäilemätöntä on että maalla ei ainoastaan Karjalohjalla, vaan myöskin ympärillä olevissa pitäjissä, vieläpä koko Suomessakin, vuonna 1460 oli useampia tilanviljelijöitä, kuin nyt. Edesmennyt Lohjan rovasti Greg. Arctopolitanus sanoo eräässä käsikirjoituksessa, että Lohjan pitäjään 15:llä ja 16:llä vuosisadalla kuului 600 tilaa eli savua, ja siellä on nyt vain 345. Nimittäin Emäseurakunnassa 135, Nummen kappelissa 120 ja Pusulan kappelissa 90. Kuitenkin on noista 600:sta vähennettävä 70, jotka sittemmin yhdistettiin Karjalohjan pastoraattiin. Niin että jäännökseksi jää 529 tilaa Lohjalla v. 1460.

Heinriciuksen mukaan oli Lohjalla huonekuntia:

v. 1749	187	v. 1757	225
» 1750	218	» 1760	228
» 1751	218	» 1763	257
» 1754	224		

Muutettujen nautaeläinyksikköjen lukumäärä keskimäärin huonekuntaa kohti, joka v. 1571 oli 5, kohoaa v. 1620 8.4:aan ja v. 1637 9.5:aan. K. A. Rein'in kirjoituksesta näkyy että tämä lukumäärä ajanjaksona 1620—1639 vaihtelee Suur-Lohjalla 7.7 ja 12.2 välillä. Heinricius'en tiedonantojen mukaan olisi se 1700-luvun keskellä saavuttanut numeron 11.4. Senjälkeen se on vähentynyt, niin että se v. 1876 on 6.3 ja v. 1895 6.0.

Mitä eri eläinlajien keskimääriin huonekuntaa kohti tulee ovat ne yleensä samassa suhteessa. Huippunsa saavuttavat ne Heinricius'en pitäjäkertomuksen ilmestymisen aikoihin 1760-luvulla, ja ovat senjälkeen suuressa määrin vähenneet. Sonneihin, vasikkoihin ja lampaihin nähden laskevat ne jatkuvasti, hevosiin ja lehmiin nähden näkyvät ne viime vuosikymmenillä taas kasvaneen. Vuohet, joista Heinricius (v. 1766) sanoo: »pukkia ja vohia pidetään joka taloudessa ja tehdään vouhenmaidosta paikoittain juustoja, ja toisin paikoin käytetään sitä vasikkain juomaksi», ovat senjälkeen kokonaan hävinneet.

Taulu 87 osottaa suhteen väestönumeroiden ja muutettujen nautaeläinyksikköiden välillä. Tiedot 1600-luvulta tarkoittavat koko Suur-Lohjan pitäjätä, myöhemmät vain Lohjan emäseurakuntaa.

Taulu 87. Kutakin henkilöä kohti oli.

vuonna	1634	1636	1637	1639	1763	1876	1895
nautaeläinyksiköitä	0.8	0.7	0.8	0.8	1.3	1.3	1.0

Tästä näkyy, että aika ajoin eläintenpito on kasvanut nopeammin kuin asukasluku, ajottain taas päinvastoin, niinkuin etenkin viime vuosikymmeninä on ollut laita. Kuten aikaisemmin viitattiin on tämä kai osittain yhteydessä sen seikan kanssa että Lohjan kirkonkylä jo on muodostanut pian kasvavaksi kauppalantapaiseksi yhteiskunnaksi, osittain taas riippuu siitä, että pitäjään on perustettu sahalaitoksia, jotka tarjoovat elinehtoja tiheimmälle väestölle, kuin mitä on löytynyt ennen sahaliikkeen lisääntymistä.

Niinä vuosina, jotka ovat kuluneet v:n 1895 keräilyn jälkeen, on maanviljelykseen nähden jo suuria muutoksia tapahtunut muutamilla tiloilla. Jos 20-vuotisen ajanjakson jälkeen toimeenpantaisiin samanlainen keräily, kuin vuosina 1876 ja 1895, niin tultaisiin luonnollisesti tuloksiin, jotka vielä selvemmin osottaisivat maanviljelyksen kehityssuunnat. Kenties tulee se työ, mikä jo on tehty tilastollisten ainesten kokoamiseksi Lohjalta ja niiden järjestelemiseksi, olemaan kiihottimena paikallisväestölle vastakin tekemään uhrauksia kotiseudun tuntemiseen. Ja jos valtio, kuten tarkoitus on, ottaa huostaansa ja järjestää maanviljelystilaston ajan vaatimusten mukaan, niin on se vain yksi aihe lisää kotiseudunharrastajille tutkimustensa laajentamiseen ja täydentämiseen.

**Bidrag till Lojo Socken-
beskrifning.**

**Lisiä Lohjan pitäjän-
kertomukseen.**

- I. JOHAN HEINRICIUS (1766): Beskrifning öfver Stor-Lojo Sockn i Nyland. 1895.
- II. R. BOLDT: Djupkarta öfver Lojo Sjö, Östra hälften. 1896.
- III. E. NERVANDER: Lojo Kyrka och dess medeltidsmålningar. 1896.
- IV. A. E. STRENG: Djupkarta öfver Lojo Sjö, Västra hälften. 1897.
- V. AXEL O. HEIKEL: Kiviajan ja varhemman rautaajan löydöt Lohjalla. 1898.
- VI₁. OSSIAN WICHMANN: Vägvisare i Lojo. 1901.
- VII. ALEXANDER LUTHER: Det lägre djurlifvet i Lojo Sjö. 1902.
- VIII. K. A. REIN: Det forna Stor-Lojo, en landtbruksstatistisk studie. 1902. — VIII B: Muinainen Suur-Lohja. Maanviljelystilastollinen tutkimus. Kirj. K. A. Rein. 1902.
- IX. R. BOLDT: Lojo sockens ekonomiska tillstånd åren 1876 och 1895 i kreatursstatistikens belysning. 1902. — IX B: Lohjan pitäjän taloudellinen tila vuosina 1876 ja 1895 karjatilaston valaisemana. Kirj. R. Boldt 1902.